

SOCIALIZACIJOS CENTRŲ VEIKLA VAIKŲ RESOCIALIZACIJOS PROCESĖ: LYGINAMOJI ANALIZĖ¹

Dr. Odeta Merfeldaitė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Socialinio darbo katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4714
Elektroninis paštas o.merfeldaite@mruni.eu

Dr. Jolanta Pivorienė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Socialinio darbo katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4714
Elektroninis paštas sdk@mruni.eu

Dr. Rita Raudeliūnaitė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Socialinio darbo katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4716
Elektroninis paštas ritara@mruni.eu

Pateikta 2011 m. vasario 2 d.

Parengta spausdinti 2011 m. balandžio 27 d.

Anotacija

Straipsnyje analizuojama vaikų institucinės priežiūros organizavimo patirtis. Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas nustato vaiko vidutinės priežiūros priemonės taikymo vaikų socializacijos centruose nuostatas. Siekiant vaiko optimalaus vidutinės priežiūros rezultato, būtini lyginamieji tyrimai apie kitų šalių tokio pobūdžio institucijų veiklą. Socioedukacinės pagalbos vaikui teikimo socializacijos centruose analizė ir mokslškai pagrįstų rekomendacijų teigiamiems pokyčiams projektavimas, prisidėtų prie veiksmingos minimalios bei vidutinės priežiūros sistemos kūrimo. Straipsnyje pateikiami 2010 m. atlikto tyrimo duomenys, leidžiantys palyginti uždaros institucijos veiklos Belgijoje, Danijoje ir Lietuvoje organizavimą – bandymas nustatyti svarbiausius vidutinės priežiūros teikimo organizacinius bei socioedukacinius veiksnius. Lyginamąja analize atskleisti trys svarbiausi sėkmingos resocializacijos veiksniai: vidutinės priežiūros priemonės taikymo trukmės optimizavimas, ryšių su artimiausia vaiko aplinka palaikymas, kuriant tarpusavio bendradarbiavimo tinklą; personalo kompetencijų, organizuoti formalus ir neformalus ugdymo procesą, jo plėtojimą bei palaikymą.

Reikšminiai žodžiai: vaikas, vaiko vidutinė priežiūra, nepilnamečių justicija, resocializacija, socializacijos centras/institucija.

Įvadas

Visuomenei priimtinių normų neatitinkantis vaikų elgesys – viena iš aktualiausių šiuolaikinės šeimos, mokyklos, kiekvieno visuomenės nario problemų. Nepilnamečių nusikalstamumas – tai savotiška bendrojo nusikalstamumo pradžia, jo potencialus rezervas, taip pat ir prognozės modelis ateičiai.

¹ Tyrimą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. MIP-10350).

2009–2013 m. nepilnamečių justicijos programoje pažymima, kad nepilnamečių daromi teisės pažeidimai – tai tolesnio suaugusių asmenų nusikalstamumo pradžia. Tyrimai rodo, kad kuo ankstesniame amžiuje bus užkirstas kelias nepilnamečių nusikalstamams, tuo didesnė galimybė sumažinti nusikalstamumą ateityje (Dapšys, 1993).

Vaiko teisių konvencijoje (Valstybės žinios (toliau – Žinios). 1985, Nr. 60-1501), Havanos taisyklėse (1990), Rijado gairių nuostatose (1990) deklaruojama vaiko resocializacija į visuomenę, todėl svarbus uždavinys tampa bendruomenės narių pastangos užtikrinti individualizuotos pagalbos vaikui teikimą, siekiant jo efektyvaus grįžimo į visuomenę. Nepilnamečių resocializacija suprantama kaip asmens socialinio statuso ir vertybinių orientacijų gražinimas kryptingomis socialinėmis, pedagoginėmis, psichologinėmis, ugdymo arba kitomis priemonėmis, siekiant integruoti asmenį į visuomenę (Žinios. 2004, Nr. 83-3008). Pažymėtina, kad šis nepilnamečių nusikalstamumo problemos sprendimo būdas, implikuoja humanistinį nusiteikimą, atliepia socialinį rentabilumą, nusako modernaus poveikio neišvengiamumą bei paties asmens atsakomybę ir pastangas šiame procese (Liudanskienė, Leliūgienė, 2007).

leškant nepilnamečių nusikalstamumo problemos sprendimo būdų, siekiant koreguoti netinkamą ir vaikui ydingą elgesį, suteikti jam socialinę, pedagoginę bei psichologinę ir kitokią pagalbą, būtina sukurti efektyvią resocializacijos sistemą.

Kuriant šią sistemą, nuo 1999 m. pradėtos vykdyti nepilnamečių justicijos strateginės kryptys. 1999–2002 m. nepilnamečių justicijos programa apėmė reformos koncepcijos parengimą, teisės aktų suderinimą, institucijų specializaciją, švietimo ir visuomenės informavimo kompaniją (žr.: Nusikalstamumo ..., 2011). 2004–2008 m. nepilnamečių justicijos programos pagrindinis tikslas – siekti teisę pažeidusių nepilnamečių resocializacijos ir taip prisidėti prie jų nusikalstamumo mažinimo (Žinios. 2004, Nr. 83-3008). 2008 m. sausio mėn. 1d. įsigaliojęs Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (Žinios. 2007, Nr. XI-1238; 2010, Nr. XI-1232) įteisina minimalios ir vidutinės priežiūros skyrimo tvarką vaikui, turinčiam elgesio problemų bei linkusiam nusikalsti. 2009–2013 m. nepilnamečių justicijos programoje viena iš pabrėžiamų problemų – vaikų socializacijos centruose ir grįžusių iš šių centrų resocializacija bei apsauga nuo neigiamo poveikio uždaroje įstaigoje (Žinios. 2009, Nr. 33-1268).

Tai suponuoja socializacijos centrų tyrimų mokslinį reikšmingumą ir praktinį taikomumą. Moksliniais duomenimis grįsti pokyčiai, socioedukacinės pagalbos vaikui teikimo socializacijos centruose vertinimas ir mokliškai pagrįstų rekomendacijų teigiamiems pokyčiams projektavimas prisidėtų prie veiksmingos minimalios bei vidutinės priežiūros sistemos kūrimo.

Jaunimo nusikalstamumą Lietuvos mokslininkai tyrinėjo įvairiais aspektais: socioedukaciniu G. Kvieskienė (2007), R. Prakapas (2007), I. Leliūgienė (2002), V. Targamadžė, V. Rimkevičienė, L. Rupšienė (2000), A. Liudanskienė (2007); psichologiniu (A. Dapšys (1998), A. Juodraitis (2003), G. Valickas (2002), R. Žukauskienė (2006), G. Merkys (2003), I. Gečėnienė (2004), sociologiniu G. Babachinaitė, E. Vileikienė (2006). Vis dėlto tyrimų, susijusių su vidutinės priežiūros įgyvendinimu, per paskutinį dešimtmetį buvo atlikta tik keletas: 2001 m. rugpjūčio mėn. – 2002 m. gegužės mėn. Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu Teisės institutas analizavo nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros įstaigų teisinę norminę bazę (Nusikalstamumo ..., 2011). 2002 m. Šiaulių universitetas atliko tyrimą „Nepilnamečių vidutinės priežiūros įstaigų veiklos edukacinė ir psichosocialinė analizė“ bei pateikė ekspertines išvadas, kokiais konkrečiais vadybiniais sprendimais ir veiksmais paskatinti žmoniškųjų išteklių valdymo pokyčius. Nepilnamečių justicijos personalo, tarpinstitucinio bendradarbiavimo problemas atskleidė E. Vileikienė (2007). Nacionalinė mokyklų vertinimo agentūra (2010) atliko socializacijos centrų veiklos kokybės išorės vertinimą, kuriame analizavo mokyklos kultūrą, ugdymą ir mokymąsi, pasiekimus, pagalbą mokiniui, mokinių strateginį valdymą. Vaikų, kuriems paskirta vidutinės priežiūros priemonė, veiksnių ir priežasčių, paskatintųjų nusižengti, ryšius pateikė VŠĮ „Globali iniciatyva psichiatrijoje“ (2010). Elgesio sutrikimų turinčių nepilnamečių resocializacijos problemas, taikant vidutinės priežiūros priemones, nagrinėjo V. Vitkauskas (2010).

Minėtoje mokslinėje literatūroje, analizuojančioje vidutinės priežiūros sistemą Lietuvoje, dažniausiai apsiribojama socializacijos centrų veiklos patirties ir problemų tyrimais. Siekiant veiksmingo nepilnamečių resocializacijos proceso, kuriant ir tobulinant socializacijos centrų veiklą Lietuvoje, svarbi kitų šalių patirtis.

Straipsnio tikslas – aptarti Belgijos, Danijos ir Lietuvos socializacijos centrų veiklą, siekiant nustatyti svarbiausius sėkmingos vaikų resocializacijos veiksnius.

Tyrimo objektas – socializacijos centrų veikla resocializacijos procese.

Tyrimo klausimas – kokie sėkmingos vaikų resocializacijos veiksniai stebimi Belgijos, Danijos ir Lietuvos socializacijos centrų veikloje?

Tyrimo metodologija. Tyrimas atliktas 2010 m. lapkričio ir gruodžio mėnesiais tyrėjų stažuočiu užsienyje metu. Siekiant užtikrinti kokybinių duomenų patikimumą ir validumą, taikyta trianguliacija:

antrinių šaltinių analizė, ekspertų apklausa, pusiau struktūruotas stebėjimas, vedami tyrėjų užrašai. Šiame straipsnyje pateikiami duomenys ekspertų apklausos, kuri atlikta, pravedant neformalizuotą kryptingą interviu – pokalbį. Taikant neformalųjį interviu, tiriamasis nelaikomas statistiniu vienetu, nesiekama gauti vieno tipo informacijos: kiekvienas tiriamasis, atliekantis tą patį tyrimą, gali pateikti skirtingą informaciją (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, II, 2008). Tai ypač aktualu, nes pristatomas tyrimas buvo atliekamas įvairių šalių skirtingose sociokultūrinėse aplinkose. Interviu kryptingumas apibrėžiamas pagrindine tema – sėkmingos resocializacijos veiksniai uždaru ir pusiau uždaru institucijų veikloje. Išnaudotas pagrindinis neformaliojo kryptingo interviu privalumas – gaunami išsamūs, susisteminti duomenys, o pats interviu lieka neformalus, vyksta pokalbio forma (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, II, 2008). Anot R. Tidikio (2003), ekspertai – tai asmenys, kurie dėl savo profesinės ir gyvenimo patirties turi didžiausią kompetenciją bei patikimiausią ir pakankamai išsamią informaciją apie tiriamą problemą. Tyrime taikyta tikslinė informantų atranka, ekspertų paieškai pasirenkant du tiriamųjų atrankos kriterijus: *specializacijos kriterijų* (darbuotojai turintys praktinio darbo patirties su linkusiais nusikalsti arba nusikaltusiais vaikais ir paaugliais, yra atsakingi ar teikiantys socialinę pedagoginę pagalbą), *institucijos kriterijų* (apklausti socializacijos centruose, ministerijose arba koordinuojančiose institucijose atsakingi už socialinės pedagoginės pagalbos organizavimą ar teikimą darbuotojai). Interviuoti šeši šiuos kriterijus atitinkantys ekspertai Belgijoje ir Danijoje (GBS de Zande Uždaroje ir pusiau uždaroje mergaičių institucijose, Ruislende Uždaroje ir pusiau uždaroje institucijose berniukams, „Den Socialpedagogiske Doginstitution Sonderbro“ uždaroje institucijoje).

Straipsnyje pateikiama interviu kokybinė turinio analizė, kuri gali būti apibrėžta, kaip empirinis, metodologinis tekstų nagrinėjimas, remiantis metodologiškai pagrįstais analizės žingsniais. Kokybinė turinio analizė yra metodas, kuriuo gilnamasi į objektą ir kontekstą, domintis kategorijų ir kodų panašumais ir skirtumais (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, I, 2008). Taikytas tradicinis kokybinių duomenų tvarkymo ir analizės procesas, gautus duomenis kategorizuojant ir atliekant empirinį generalizavimą. Tyrimo metu apibrėžtos kategorijos grupuojamos į du teminius blokus: vidutinės priežiūros teikimo organizaciniai ir socioedukaciniai veiksniai. Atliekant teorinę kokybinių duomenų interpretaciją, temų formulavimas susietas su antriniais duomenų šaltiniais. Siekiant užtikrinti tyrimo etiką, buvo laikomasi konfidencialumo principų.

Institucinės priežiūros organizavimas

Belgijoje ir Danijoje į priežiūros centrus vaikai gali patekti nuo 12 metų, Lietuvoje vidutinės priežiūros priemonė gali būti skiriama 14 metų vaikui. Neturinčiam 14 metų vaikui, vidutinės priežiūros priemonė gali būti skiriama išimtiniais atvejais, kai šio vaiko elgesys kelia realų pavojų kitų žmonių gyvybei, sveikatai arba turtui (Žinios. 2007, Nr. XI-1238; 2010, Nr. XI-1232).

Kadangi vaikai iki 14 metų amžiaus dažniau demonstruoja asocialų nei kriminalinį elgesį, tad, mokslininkų teigimu, Belgijoje ir Danijoje turėtų būti diskutuojama dėl kriminalinės atsakomybės vaikui amžiaus vėlinimo, didesnį dėmesį skiriant prevencinių programų kokybei bei prieinamumui (Van Dijk, 2004; Detrick; Abel; Berger; Delon; Meek, 2008).

Belgijoje institucinė priežiūra vykdoma uždaroje ir pusiau atvirose jaunimo priežiūros institucijose. „Pusiau atviros priežiūros institucijos, kai vaikai leidžiami į miesto mokyklą; susitarę iš anksto turi galimybę eiti į miestą, gali patys rakinti kambarius“ (2 interviu).

Šioje šalyje teisėjas vaikui skiria institucinės priežiūros laiką nuo 3 mėn. kol vaikui sukaks 18 metų, „tačiau dažniausiai vaikai uždaroje institucijoje praleidžia tik 3 mėn., vėliau yra perkeltami į pusiau atvirą instituciją. Kas tris mėnesius sprendimas yra peržiūrimas, naujai vertinamas vaiko elgesys, emocinė būklė ir pan“ (1 interviu).

Danijoje kaip ir Lietuvoje vaikai ugdomi uždaroje institucijose. Uždaroje institucijose yra ribojama vaikų laisvė, vaikai išleidžiami iš teritorijos tik lydimi įstaigos darbuotojų arba kai jie vyksta pas tėvus (globėjus), kai pagal įstatymą atsakomybę už vaiko priežiūrą ir elgesį prisiima vaiko atstovai. Teismų sprendimu nukreiptiems nepilnamečiams, maksimalus buvimo laikas institucijoje – 12 mėn. Teismas gali nuspręsti pratęsti laiką dar 6 mėn. Nepilnamečiams, kuriems reikalinga sociopedagoginė priežiūra, Danijoje skiriamas ne ilgesnis kaip 2 mėn. buvimo institucijoje laikas. Šis laikas, esant reikalui, gali būti pratęstas savivaldos administracijos: vaikams iki 15 metų – ne daugiau kaip 4 mėn., vyresniems nei 15 metų – ne daugiau kaip 12 mėn.

Lietuvoje socializacijos centre vaikams skirtas buvimo laikas: 25,5 proc. – nuo 0,5 iki 1 metų; 20,8 proc. – 1 iki 1,5 metų; 17,9 proc. – 1,5–2 metų; 27,3 proc. – nuo 2 iki 3 metų (Vaikų, kuriems paskirta... , 2010). Remiantis nauja Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo redakcija (Žinios. 2007, Nr. XI-1238; 2010, Nr. XI-1232), Lietuvoje vaikui vidutinės priežiūros priemonė gali būti skiriama

ne daugiau kaip 1 metus, bet ne ilgiau negu vaikui sukaks 18 metų. Ši priemonė gali būti pratęsiama, neviršijant bendro 3 metų vaiko buvimo vaikų socializacijos centre termino.

Centrai įpareigoti teikti išvadas apie nepilnamečiui paskirtos priežiūros priemonės eigą, institucijoms, koordinuojančioms ir prižiūrinčioms priežiūros priemonės vykdymą. Antai Lietuvoje tokia išvada teikiama savivaldybės administracijos direktoriui ne rečiau kaip kartą per šešis mėnesius, o Danijoje – po trijų vaiko buvimo institucijoje savaitių, Belgijoje – kartą per 3 mėn. Pažymėtina, kad Danijoje kas 2 metus tikrinami visi socializacijos centrai, analizuojama ir palyginama jų veikla.

Ekspertai neturi vieningos nuomonės dėl minėtoje institucijoje vaiko praleisto laiko trukmės, tačiau sutinka, kad 3 mėn. – per trumpas laikas, siekiant efektyvios resocializacijos, tačiau, kita vertus, „*kuo mažiau būnant uždaroje institucijoje – lengvesnė integracija į visuomenę*“ (2 interviu). Lietuvoje vienareikšmiškai skiriamas ilgas buvimo centre laikas, neretai ir maksimalus, o tai, remiantis psichologų išvadomis, gali negrįžtamai negatyviai paveikti psichoemocinę brandą (Vitkauskas, 2010). Sprendimą dėl vaiko siuntimo į centrą ir skiriamo laiko priima administracijos direktorius, todėl pakartotinai kreipusis dėl termino peržiūrėjimo užtrunkamas ilgas laiko tarpas – vadinasi Lietuvoje sistema nėra lanksti ir nėra orientuota į vaiko elgesio pokyčius.

Personalas

Vaiko vidutinės priežiūros priemonės tikslams pasiekti taip pat svarbi socializacijos centrų personalo kompetencija, tarpusavio bendradarbiavimas. Dirbant komandoje, galima pasiekti daug geresnių rezultatų, nes planuojant, organizuojant, vertinant darbą su vaiku, tarpusavyje pasidalijama žiniomis, patyrimu.

Belgijos ir Danijos socializacijos centrų personalo bendradarbiavimas grindžiamas atviru bendravimu, aiškiu problemų įvardijimu ir jų sprendimu bendromis pastangomis. Ekspertų teigimu, „*organizuojant individualų darbą su vaiku dirba komanda, kurią sudaro socialinis pedagogas, socialinis darbuotojas, grupės vadovai, pedagogai, psichologas*“ (1 ir 3 interviu). Antai Belgijoje pagal poreikį, o Danijoje kas savaitę organizuojami susitikimai, kurių metu aptariami darbo reikalai, taip pat iškilusios problemos. Kadangi didelė darbuotojų perdegimo problema, Belgijoje socializacijos centruose vedami intervizijos užsiėmimai. Danijoje vieną kartą per mėnesį atvyksta supervizorius ir veda 10–15 žmonių grupės supervizijas. Taip pat darbuotojams 10 dienų per metus skiriama mokymams.

Tyrimai (Vaikų, kuriems paskirta..., 2010) rodo, kad Lietuvoje 46,8 proc. socializacijos centrų darbuotojų stokoja žinių ir gebėjimų dirbti vaikų socializacijos centre, o 22,2 proc. – pasigenda bendruomenės narių tarpusavio bendradarbiavimo.

Pažymėtina, kad Danijoje ir Belgijoje institucijoje vidutiniškai vienam vaikui tenka du darbuotojai (Belgijoje 50 vaikų – 70 pagalbą teikiančių darbuotojų), Danijoje – penki (15 vaikų – 75 darbuotojai), Lietuvoje vienam darbuotojui tenka daugiau nei du vaikai (Švietimo ir mokslo ministerijos duomenimis šiuo metu su 247 vaikais dirba 96 darbuotojai). Socializacijos centruose vaikai, kurių auštas rizikos laipsnis. Siekiant suteikti kuo kvalifikuotesnę pagalbą šiems vaikams, orientuojantis į kiekvieno jų poreikius, Lietuvoje socializacijos centruose dirbančių darbuotojų skaičius nėra pakankamas.

Adaptacijos procesas institucijoje

Visose tirtose šalyse vaiko priežiūros įstaigose didelis dėmesys skiriamas vaiko adaptacijai. Vaikui atvykus į centrą, centro administracija pagal įstatymą supažindina nepilnamečių ir jo atstovus su jų teisėmis ir pareigomis, nepilnamečiui skirtos priežiūros priemonės vykdymo laikotarpiu, taip pat socializacijos centro veikla, darbo tvarkos taisyklėmis. Pirmomis dienomis vaikas socializacijos centre stebimas, su juo bendrauja specialistai, padedama jam adaptuotis naujoje aplinkoje.

Belgijoje vaiko adaptacija centre skirstoma į tris etapus: raudonąjį, mėlynąjį ir baltąjį. Remiantis ekspertų teigimu, „*raudonajame etape vaikai rašo savo patekimo į instituciją istoriją. Po to kelias dienas ar savaitę, priklauso nuo to, kaip vaikas adaptuojasi, jis gyvena atskirame kambaryje, su juo bendrauja specialistai, vyksta individualus darbas su vaiku. Šiame etape vaikas nedalyvauja grupės užsiėmimuose; vaikui leidžiama tik vieną kartą paskambinti tėvams, stebint institucijos darbuotojui. Mėlynajame etape vaikas palaipsniui įtraukiamas į grupės užsiėmimus ir trečiame – baltajame etape jis dalyvauja grupės veikloje*“ (2 interviu). Už tinkamą elgesį vaikai yra skatinami, jiems palaipsniui gražinant pirmąją dieną paimitus daiktus. Taip vaikai patys gali įsivertinti, kaip jiems sekasi adaptuotis institucijoje.

Danijoje adaptacijos laikotarpiui skiriamas trumpesnis laikas: pirmąsias vaiko atvykimo dienas su juo bendrauja specialistai, vaikas rašo savo istoriją, po paros gali eiti į mokyklą, dalyvauti grupės

veikloje. Grupėje yra po 5 vaikus. Ekspertų teigimu, „grupės sudaromos, pagal nusikaltimų pobūdį. Šios grupės būna atskiruose skyriuose. Atskiri skyriai vieni nuo kitų yra izoliuoti, atskirų skyrių vaikai negali vieni su kitais susitikti. 1 grupė – nepilnamečiai, kuriems skirta kardomoji priežiūra, 2 grupė – nukreipti teismo sprendimu už padarytus teisėtvarkos pažeidimus; 3 grupė – kuriems reikalinga socio-pedagoginė priežiūra arba intervencija, kurie kelia pavojų sau ir kitiems, ketvirta grupė – užsienio šalių nepilnamečiai, padarę teisėtvarkos pažeidimų, nelegaliai esantys Danijoje“ (3 interviu).

Pažymėtina, kad Lietuvoje ir Belgijoje socializacijos centruose apgyvendinami tik tos pačios lyties vaikai. Danijoje socializacijos centruose berniukai ir mergaitės būna kartu. Ekspertų nuomone, „būdami kartu vaikai mokosi tinkamai bendrauti ir elgtis su kita lytimi“ (3 interviu).

Formalusis ir neformalusis ugdymas

Kiekvienas vaikas turi teisę į išsilavinimą. Todėl formalus ir neformalus ugdymas yra viena pagrindinių veiklų socializacijos centruose. Nemažą dalį dienos vaikai praleidžia pamokose, po jų – turi dirbti, įtraukiami, gamybinę veiklą, organizuojami įvairūs laisvalaikio užsiėmimai. Atsižvelgiant į tai, jog socializacijos centruose ugdomi vaikai turi nemažai mokymosi motyvacijos, elgesio arba emocinių problemų, taip pat skiriasi jų turimų žinių, įgūdžių lygis, ypač svarbus individualus darbas su kiekvienu vaiku bei tikslingas neformalus švietimas, kurio metu ugdomi vaiko socialiniai įgūdžiai, kritinis, į sprendimus orientuotas, mąstymas ir savarankiškumas. Ekspertai iš Belgijos ir Danijos pažymėjo, kad per pamokas vyksta individualizuotas mokymasis. Klasėje būna 1–2 vaikai. Ekspertų požiūriu, „vaikai dažnai jaučiasi nesaugūs, todėl labai naudinga individualus mokymas, kur saugi ir rami mokymosi aplinka padeda vaikui lengviau atsiverti, įgyti pasitikėjimą, taip pat lengviau sukonzentruoti vaiko dėmesį į akademinį darbą“ (2 interviu). Vaikams užduotys parenkamos individualizuotai pagal vaiko galimybes „mokomasi pagal savo mokyklos programą, jei tuo metu vyksta egzaminai, vaikai egzaminus laiko savo mokykloje“ (2 interviu).

Lietuvoje socializacijos centruose taip pat siekiama sudaryti palankias prielaidas mokymo individualizavimui ir diferencijavimui: mokiniai mokomi nedidelėmis grupėmis (nuo 5 iki 13 mokinių). Tačiau, remiantis Lietuvoje atliktų tyrimų (Nepilnamečių vidutinės priežiūros..., 2002) duomenimis, nors individualizuotas ir diferencijuotas mokymas yra daugelio centrų formaliai pripažįstamas kaip reikšmingas uždavinys, bet praktikoje tai neretai įgyvendinama atsitiktinai, nesistemiškai, nekoordinuotai, vyrauja tradicinė pamoka, stokojama aktyvių mokymo metodų. Vadinasi, siekiant veiksmingos pagalbos vaikui socializacijos centre Lietuvoje, būtina tobulinti pedagogų darbą.

Svarbi centro veiklos turinio dalis – neformalus vaikų ugdymas. Popamokinė veikla turi būti vaikams prasminga, aktyvi, padedanti atskleisti vaiko gebėjimus, ugdyti atsakomybės jausmą, vertybines nuostatas, saugoti ir stiprinti sveikatą.

Užsienio ekspertai, pažymėjo, kad, organizuojant mokinių užimtumą, daug dėmesio skiriama užtikrinti vaikams prasmingos veiklos galimybes, pasiūlyti kuo įvairesnių užsiėmimų, kurių metu vaikai ugdytųsi asmeninius, socialinius įgūdžius, mokytųsi įvairių praktinių darbų, pratintųsi sveikai gyventi. Dažniausiai laisvalaikis yra planuojamas kartu su ugdytiniais, atsižvelgiant į jų norus. Danijoje didelis dėmesys skiriamas vaikų aktyvumui laisvalaikiu: kiekvieną dieną turi praleisti mažiausiai 1 val. lauke, sportuoti. Taip pat laisvalaikiu bendraujama su darbuotojais, žaidžiami įvairūs žaidimai, žiūrima TV, kviečiami svečiai, įvairių sričių specialistai.

Nei Belgijoje, nei Danijoje institucijos neinicijuoja projektų. Vienintelė išimtis – Belgijos institucijose organizuojamos patyriminės išvykos, kurių metu ugdomi vaikų įgūdžiai.

Neformaliai ugdymui vaikų socializacijos centruose Lietuvoje yra skiriamas didelis dėmesys. Lietuvoje daugiau nei pusė socializacijos centrų vaikų nurodė, kad dalyvauja įvairiose prevencijos programose, nukreiptose prieš smurtą, psichoaktyvių medžiagų vartojimą, taip pat lytiškumo ugdymo, problemų sprendimo, savęs pažinimo ir kitų gyvenimo įgūdžių ugdymo programose (Vaikų, kuriems paskirta..., 2010). Tačiau akivaizdu ir tai, kad trečdalis vaikų nedalyvauja jokiose programose. Vaikai per menkai įtraukiami į prevencines programas, per menkai ugdomi jų socialiniai įgūdžiai, taip pat mažai išnaudojamos šioje srityje bendradarbiavimo su partneriais, projektinės veiklos galimybės.

Ryšiai su šeima

Siekiant užtikrinti vidutinės priežiūros priemonės efektyvumą ir sėkmingą vaiko resocializaciją, ypač svarbu, kad vaiko tėvai (globėjai) aktyviai bendradarbiautų su socializacijos centru, dalyvautų, vykdamt vaiko vidutinės priežiūros priemonę. Kita vertus, teisės aktuose apibrėžta ne tik socializacijos centrų ir tėvų (globėjų) atsakomybė palaikyti ryšius, bet ir vaiko teisė palaikyti ryšius su šeima, kitais

artimaisiais, jei tai neprieštaruja jo interesams. Lietuvoje atliktų tyrimų analizė parodė, kad nemaža dalis vaikų ne tik su tėvais, globėjais nepalaiko ryšio telefonu arba laiškais, bet nėra jų lankomi, nevyksta pas juos atostogų metu. Stokojama aktyvesnio tėvų įtraukimo į centro veiklą, partneriškų santykių. Dažniausiai vyksta vienkryptis, direktyvus darbas su tėvais, tėvai lieka pasyvūs stebėtojai o ne aktyvūs proceso dalyviai (Nepilnamečių vidutinės priežiūros..., 2002).

Belgijoje ir Danijoje, kol vaikas yra socializacijos centre, su šeima dirba savivaldybės socialinis darbuotojas. Centrai tėvams (globėjams) daugiausia teikia informaciją apie paskirtos priežiūros priemonės vykdymo eigą, aptaria vaiko ugdymosi, elgesio pokyčių ir kitus su nepilnamečio interesais susijusius klausimus. Tačiau ekspertai vieningai pažymėjo, kad ryšiai ir darbas su šeima nėra jiems priskirtina funkcija. Belgijos ekspertai pažymėjo, kad jų „netenkina nepakankami ryšiai su vaikų aplinka: prieš atvykstant, atvykus ir išvykus, todėl dažnai nėra užtikrinamas pagalbos tęstinumas“ (3 interviu).

Išvados

Kokybinio tyrimo duomenų analizė atskleidė, šiuos pagrindinius sėkmingos vaikų resocializacijos veiksnius:

1. Vidutinės priežiūros priemonės taikymo trukmės optimizavimas. Tirtose užsienio šalyse siekiama minimalizuoti institucijoje praleidžiamo laiko trukmę, teikiant vaikams individualizuotą socioeducacinę pagalbą. Lietuvoje buvimo socializacijos centre laikas yra ilgiausias, stengiamasi individualizuotai ugdyti vaiką, tačiau dažniau teikiama bendrojo pobūdžio pagalba. Remiantis tyrimo duomenimis, galima teigti, kad liberaliausia socioeducacinio ugdymo sistema yra Belgijos institucijose, griežčiausia – Lietuvos.

2. Ryšių su artimiausia vaiko aplinka palaikymas, kuriant tarpusavio bendradarbiavimo tinklą. Ekspertų pažymimas resocializacijos sistemos neefektyvumas, darbo su tėvais bendruomenėje ir su vaiku institucijoje koordinavimo stoka lemia dažną vaikų grįžtamumą į priežiūros įstaigas. Bendradarbiavimas su šeima tirtose šalyse, apsiriboja informacijos tėvams (globėjams) teikimu apie paskirtos priežiūros priemonės vykdymo eigą, vaiko ugdymosi pasiekimus.

3. Personalo kompetencijos, organizuoti formalaus ir neformalaus ugdymo procesą, plėtojimas bei palaikymas. Belgijos ir Danijos patirtis rodo, jog vaiko priežiūros institucijų personalo bendradarbiavimui, jų motyvavimui ir palaikymui skiriamas ypatingas dėmesys. Lietuvoje stokojama personalo tarpusavio bendradarbiavimo, personalui stinga žinių ir gebėjimų dirbti su vaikais, kuriems skirta vidutinė priežiūros priemonė. Socializacijos centruose ugdomi vaikai turi nemažai mokymosi motyvacijos, elgesio arba emocinių problemų, skiriasi jų turimų žinių, įgūdžių lygis, todėl svarbus individualus darbas su kiekvienu vaiku ir tikslingas neformalus švietimas, ugdant vaikų socialinius įgūdžius, kritinį, į sprendimus orientuotą, mąstymą, savarankiškumą.

Literatūros sąrašas

1. Bitinas, B.; Rupšienė, L.; Žydžiūnaitė, V. *Kokybinių tyrimų metodologija. Vadovėlis vadybos ir administravimo studentams*. I dalis. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2008.
2. Bitinas, B.; Rupšienė, L.; Žydžiūnaitė, V. *Kokybinių tyrimų metodologija. Vadovėlis vadybos ir administravimo studentams*. II dalis. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2008.
3. Dapšys, A. Nepilnamečių nusikalstamumas: situacija ir prevencijos aktualijos. *Teisės problemos*. 1993, 1.
4. Detrick, S.; Abel, G.; Delon, A.; Meek, R. *Violence Against Children in Conflict with Law: A study on Indicators and Data Collection in Belgium, England and Wales, France and the Netherlands*. Amsterdam: Defense for children International, 2008.
5. *Darbas su prasižengusiais nepilnamečiais vaikų socializacijos centruose, Norvegijos patirties pritaikymas Lietuvai*. Vilnius: UAB „nestandartiniai.lt“, 2010.
6. Depoortere, H. Bas! en de praktijk van de alternatieve sancties. In C. Eliaerts (Ed.). *Constructief sanctioneren van jeugddelinquenten. Een commentaar bij vijf jaar werking van Bas!*, (pp. 29-100). Brussel: VUB Press, 2002.
7. *Havanos taisyklės* [interaktyvus], 1990 [žiūrėta 2010-10-25]. < <http://www.pfi.org/.../united-nations-rules-for-the-protection-of-juveniles-deprived-of-their-liberty-united-nations-document-december-1990-en>>.
8. Liaudanskienė, G.; Leliūgienė, I. Nepilnamečių resocializacija – anachronizmas, utopija ar iššūkis šiuolaikiems socialiniams mokslams. *Pedagogika*. 2007, 88.
9. Merkys, G.; Juodraitis, A.; Ruškus, J.; Alifanovienė, D.; Vaitkevičius, J.; Daulenskienė, N.,V.; Šlapkauskaitė, A.; Baranauskienė, I.; Gerulaitis, D.; Šapelytė, O. *Nepilnamečių vidutinės priežiūros įstaigų veiklos edukacinė ir psichosocialinė analizė*. [interaktyvus], 2002 [žiūrėta 2010-10-25]. < www.npls.lt>.
10. Nepilnamečių justicijos 2004–2008 metų programa. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 83-3008.
11. *Nepilnamečių vidutinės priežiūros įstaigų veiklos edukacinė ir psichosocialinė analizė* [interaktyvus], 2002 [žiūrėta 2010-10-25]. < http://www.nplc.lt/sena/nj/Dokumentai/Literatura/nep_vid_priez_ist_analiz.doc>.

12. *Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras (NPLC)*. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-02-15]. <www.nplc.lt>.
13. *Report to the Government of Denmark on the visit to Denmark carried out by European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 11 to 20 February* [interaktyvus], 2008 [žiūrėta 2010-10-25]. <<http://www.um.dk/NR/rdonlyres/B80AD06D-738A-4634-A034-3D3C063C9A8C/0.CPTINF200826ReportDenmark.doc>>.
14. *Rijado gairės* [interaktyvus], 1990 [žiūrėta 2010-10-25]. <<http://www.pfi.org/.../united-nations-guidelines-for-the-prevention-of-juvenile-delinquency-the-riyadh-guidelines-united-nations-document-1990-en/>>.
15. Sakalauskas, G.; Alešiūnaitė, K.; Gečėnienė, S.; Mickevičius, D.; Vaicekuskatė, L.; Valatkevičius, D. *Nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros įstaigų reformos įgyvendinimui teisės norminės bazės projekta* [interaktyvus], 2005 [žiūrėta 2010-10-25]. <www.nplc.lt>.
16. Tidikis, R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2003.
17. Vaiko teisu konvencija. *Valstybės žinios*. 1985, Nr. 60-1501.
18. *Vaikų socializacijos centrų veiklos kokybės išorės vertinimas*. Nacionalinė mokyklų vertinimo agentūra [interaktyvus], 2010 [žiūrėta 2010-10-25]. <www.sppc.lt>.
19. *Vaikų, kuriems paskirta vidutinės priežiūros priemonė, situacijos, veiksnių ir priežasčių, paskatinusių nusikaltimus, analizė*. Vilnius: UAB „nestandartiniai.lt“, 2010.
20. Van Dijk, C.. *Juvenile delinquency and juvenile justice in Belgium*. [interaktyvus], 2004 [žiūrėta 2010-10-25]. <http://www.esc-eurocrim.org/files/belgium_june_2004.doc>.
21. Vileikienė, E. *Lietuvos nepilnamečių justicijos problemos: sociologinė analizė*. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2007.
22. Vitkauskas, V. Delinkventinio elgesio vaikų resocializacija nepilnamečių vidutinės priežiūros sistemoje. *Viešoji politika ir administravimas*, 2010. 33.
23. 1999–2002 metų Nepilnamečių justicijos programa [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-25]. <<http://www.nplc.lt/nj>>.
24. 2009–2013 metų Nepilnamečių justicijos programa. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 33-1268

ACTIVITIES OF SOCIALIZATION CENTERS IN THE RESOCIALIZATION PROCESS: COMPARATIVE ANALYSIS

Dr. Odeta Merfeldaitė

Mykolas Romeris University

Dr. Jolanta Pivorienė

Mykolas Romeris University

Dr. Rita Raudeliūnaitė

Mykolas Romeris University

Summary

The experience of organization of socio-educational support in institutions for delinquent youth is analysed in the article. Lithuanian law regulates the provision of socio-educational support in socialization centres. Comparative research of good practice examples in European countries could help achieve positive results in the re-socialization process. Analysis of socio-educational support in socialization centres and evidence based recommendations would contribute to the development of effective system.

The article is based on research that was done in 2010 in Belgium, Denmark and Lithuania. It focuses on the comparison of two types of factors—organizational and socio-educational—which shape provision of support in institutions for delinquent youth. The comparative analysis revealed three main elements which contribute to the successful re-socialization: optimization of the duration in the institution, maintaining relations with the child nearest environment in the development of support networks and competence of the staff in organization and development of formal and informal educational processes.

In the countries under study, minimal duration in the institution is emphasised. In Lithuania the duration is the longest in comparison with other countries, there is evidence of individualised support, but general support measures are still dominating. According to research data, the most liberal system of socio-educational support is in Belgium, the most rigid—in Lithuania.

Experts mentioned that re-socialization systems in their countries are not effective. The lack of coordination of working with a family in community and with a child in institution is one of the most impor-

tant factors which influence big re-enter rate. In studied countries cooperation with the families is limited to the providing parents with information about the daily routine in the institution.

Data shows that in Belgium and Denmark big attention is paid to the team work of the staff, motivation and lifelong learning of the professionals. In Lithuania the team work is not so evident, professionals lack the knowledge and skills for working with delinquent youth. Children in socialization centres lack motivation, have behavioural and emotions problems, they have different levels of knowledge and skills therefore the individual work with every child is necessary.

Keywords: Child, socio-educational support, juvenile justice, re-socialization, socializations centre/institution